

Literatūrinio miesto erdvės: semiotinės analizės galimybės ir ribos

Kundrotaitė, Aušra

Literatūrinio miesto erdvės: semiotinės analizės galimybės ir ribos

Respectus Philologicus, vol. 37, núm. 42, 2020

Vilniaus Universitetas, Lituania

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694474398016>

DOI: <https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2020.37.42.48>

Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Literatūrinio miesto erdvė: semiotinės analizės galimybės ir ribos

Spatiality of the City in Literature: Possibilities and Limits of the Semiotic Approach

Aušra Kundrotaitė a.kundrotaitė@gmail.com

Vilniaus universiteto, Lietuva

 <https://orcid.org/0000-0002-5936-7670>

Respectus Philologicus, vol. 37, núm. 42, 2020

Vilniaus Universitetas, Lithuania

Recepción: 22 Septiembre 2019
Aprobación: 13 Diciembre 2019

DOI: <https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2020.37.42.48>

Redalyc: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694474398016>

Summary: Straipsnyje siekiama išryškinti tam tikrus miesto problematikos aspektus, kurie galėtų tapti literatūrinio miesto analizės metodologinių prielaidų formulavimo pagrindu. Pasitelkus miesto semiotikai skirtus Algirdo Juliaus Greimo ir Jurijaus Lotmano straipsnius, aptariamos miesto patirties ir jos refleksijos sąlygos bei bandoma svarstyti semiotinių prieigų pritaikomumą ir tinkamumą literatūrinio miesto diskursui. Tiek A. J. Greimas, tiek J. Lotmanas miestą traktuoja kaip užtekstinę bei virtualią tikrovę, tad jų tyrimuose iš esmės stinga dėmesio (re)prezentuoto miesto specifiskumui. Straipsnyje bandoma ieškoti šio „trūkumo“ sprendimo būdų. Svarstant dalinių – erdvės ir literatūros bei plastinės ir literatūros – semiotikų derinimo galimybes, atsiskleidžia su šiais deriniais susijusios problemos. Naratyvinei gramatikai būdingas jusliškumo (kaip turinio plotmėje vaizduojamų figūrų juslinio patyrimo) suvokimas neleidžia į literatūros teksto analizę įtraukti vizualiai ir erdviškai suvokiamų literatūrinio miesto aspektų, patenkančių į intermedialųjų studijų lauką. Pasitelkus fotoesė analizės pavyzdį, nurodomi semiotinės ir intermedialiosios prieigų skirtumai bei atskleidžiamas vizualiojo rašto matmens semantinis potencialas. Dėmesys jusliškai suvokiamai medijos formai leidžia į literatūrinį miestą pažvelgti kaip į topologinį objektą.

Keywords: Algirdas Julius Greimas, Jurijus Lotmanas, miesto semiotika, miestas literatūroje, intermedialumas.

Abstract: The article attempts to delineate adequate ways of thinking about the spatiality of the city in literature. It examines two semiotic approaches to the problematic of the city, namely Jurij Lotman's semiotics of culture and Algirdas Julius Greimas' urban semiotics, and their applicability to the analysis of its literary representation. Lotman's concept of semiosphere is invoked to outline the complex, two-way relationship between consciousness and the city. Highlighting the communicative and autocommunication processes of culture helps to establish a link with Greimas' interpretive and generative methodological approaches. Both Greimas and Lotman treat the city as a virtual reality concentrating on the ideological, symbolical and philosophical aspects of it. Their theories regard language primarily as an acoustic phenomenon (as speech), and consequently tend to disregard its visual (e. g. graphic) features. The article considers possible combinations of the different branches of semiotics. The special attention is focused on demonstrating the importance of the (inter)medial aspects of the literary representation. A case study of the photo-essay helps to expose similarities and differences of the semiotic and the intermedial approaches. The article demonstrates how recognizing specific (inter)medial aspects of the text allows regarding the literary city as a topological object.

Keywords: Algirdas Julius Greimas, Jurij Lotman, urban semiotics, city in literature, intermediality.

Įvadas

Nuo XIX a. itin gausiai bei įvairiomis formomis literatūros kūriniuose aptinkamos miesto (re)prezentacijos aktualizuoja miestą kaip sukonstruotą ženklų ir simbolių konsteliaciją, kurią įmanu vadinti miestu-kaip-tekstu ir kuri gali (ir veikiausiai turi) būti skaitoma. Šis artikuluotas ir savo ruožtu naujomis miesto (re)prezentacijomis pasireiškiantis „skaitymas“ žymi dvikryptį miesto ir literatūros ryšį – viena vertus, buvimo mieste būdai generuoja literatūrines formas, kita vertus, jos veikia kaip tam tikros percepcijos (buvimo mieste būdo) sklaida.¹ Tokia, miesto gyvenimui ir gyvenimui mieste esminga, apytaka kelia daug svarstytinų klausimų: kokiais būdais literatūrinio miesto forma artikuluoja socialinius, kultūrinius ir pan. pokyčius, kokia yra urbanistinio kraštovaizdžio ir atminties sąveika, kokį vaidmenį miesto įtekstinime atlieka „skaitytojas (-a)“: kokios yra formų, kuriomis jis arba ji įrašo savo „keliones“ į realaus miesto „patirtį“, bei žanro, kuriuo fiksuojamas miesto vaizdinys, funkcijos, ką lemia materialusis teksto pavidalas, kokiais būdais miesto mitai daro įtaką tekstams ir kaip tekstai keičia miesto mitus.

Miesto-kaip-teksto samprata sulaukė ir Paryžiaus semiotikos mokyklos įkūrėjo Algirdo Juliaus Greimo (Greimas 2011) bei Tartu-Maskvos semiotikos mokyklos pradininko Jurijaus Lotmano (Lotman 2004: 332–349) dėmesio. Straipsnyje išryškinami ir aptariami svarbūs ir problemiški Lietuvos akademiniam diskurse dominuojančių semiotinių prieigų aspektai, kurie suteikia galimybę formuluoti naują teorinį konstruktą.

Semiotiniai miesto problematikos sprendimo būdai

Prie miesto problematikos didieji semiotikai judėjo skirtingais, tiesa, kartais susikertančiais, keliais. Chrestomatiniam J. Lotmano straipsnyje „Peterburgo simbolika ir miesto semiotikos problemos“ dėmesio centre atsiduria Peterburgo miesto mitologija ir filosofija, kurios yra dešifruojamos iš įvairių literatūros bei kultūros tekstų. Miestas apskritai apibrėžiamas kaip sudėtingas semiotinis mechanizmas ir kultūros generatorius:

<...> jis [miestas – AK] yra įvairiai funkcionuojančių ir heterogeniškų, priklausančių įvairioms kalboms ir įvairiems lygiams tekstų ir kodų katilas. Būtent principinis bet kurio miesto semiotinis poliglotizmas daro jį įvairiausių kitomis sąlygomis neįmanomų semiotinių kolizijų zona. Sujungdamas įvairius nacionalinius, socialinius, stilistinius kodus ir tekstus, miestas atlieka įvairiausias hibridizacijas, perkodavimus, semiotinius vertimus, kurie padaro jį galingu naujos informacijos generatoriumi. (Lotman 2004: 337).

Toks miesto apibrėžimas aktualizuoja vieną esminių J. Lotmano kultūros semiotikos sampratų – semiosferos, kuri pačia bendriausia prasme gali būti suvokiama kaip sąveikoje su aplinka besikeičiantis ir augantis (kultūrinis) mechanizmas ar organizmas. Semiosferos samprata paaiškina sudėtingus miesto, kolektyvinės kultūrinės vaizduotės bei

individualios sąmonės veikimo mechanizmus, tad itin tinka aptarti bendrą šio straipsnio problematiką.

Svarbiausi semiosferos požymiai yra ribiškumas, netolydumas, vientisumas (semiotinis homogeniškumas) ir (kultūros) atmintis. Riba semiosferoje atlieka dvi funkcijas. Viena vertus, tai – dviejų semiozės sferų jungtis, kita vertus, – skirtis – semiotinės individualybės sąlyga. Skirties ir jungties dialektika aktualizuoja ribą kaip sudėtingą dvikalbį mechanizmą ir semiotinio vertimo vietą (pagreitinantį semiotinių procesų sritį). Riba, semiosferos aprašymo požiūriu atliekanti skirties funkciją, lemia semiosferos semiotinį netolydumą, kurį galima savo ruožtu įvardyti kaip pagrindinę semiosferos organizacijos taisyklę. Per skirtį atsirandantis semiotinis netolydumas pasireiškia centrinių ir periferinių semiosferos struktūrų susiformavimu, o riba kaip jungtis (kaip imanentinis mechanizmas) sudaro sąlygas šių struktūrų dinamikai (keitimuisi vietomis). Tam tikra semiosferos struktūra laikoma dominuojančia tada, kai sukuria ne tik save, bet ir periferiją aprašančią metakalbų sistemą bei įsteigia semiotinio homogeniškumo (idealios vienovės) lygmenį. Paradoksalu, bet būtent toks dominavimo principas nulemia galių santykio semiosferos struktūroje kitimą:

Metastruktūrinių savęs aprašymų (gramatikų) sukūrimas – tai veiksnys, kuris labai sugriežtina struktūrą ir sulėtina jos raidą. O tie barai, kurie nebuvo aprašinėjami arba buvo aprašinėjami aiškiai jiems neadekvačios „svetimos“ gramatikos kategorijomis, rutuliojasi greičiau. Tai rengia būsimą struktūrinio branduolio funkcijos perkėlimą į ankstesnio etapo periferiją ir buvusio centro tapimą periferija. (Lotman 2004: 10).

Periferijos *virsmą* centru leidžia periferinės tikrovės *vertimas* į centre dominuojančią („svetimą“) gramatiką. Vertimo veiksmas numato bendros patirties galimybę. Taigi, būtina semiosferos „gramatinio“ vientisumo, t. y. semiotinio vertimo, sąlyga – bendra kultūros (semiosferos) atmintis. J. Lotmano kultūros semiotika remiasi prielaida, kad „dialogas atsiranda anksčiau nei kalba ir ją sukuria.“ (Lotman 2004: 15).

Dialogiška semiosferos erdvė yra daugiasluoksnė – sudaryta iš mažesnių, persidengiančių semiosferų. Kaip vieną iš semiosferos lygmenų (šalia teksto ir globalių semiotinių vienetų, pvz., kalbų), J. Lotmanas išskiria ir žmogaus asmenybę. Esė „Retorika“ kultūros semiotikas įveda tiesioginę paralelę tarp žmogaus smegenų ir kultūros kaip kolektyvinio intelekto:

Žmogaus smegenų didžiųjų pusrutulių funkcionavimo specifikos tyrinėjimai atskleidžia ryškią analogiją su kultūra kaip kolektyviniu intelektu: abiem atvejais pastebime, kad esama bent dviejų iš principo skirtingų pasaulio atspindėjimo ir naujos informacijos gaminimo būdų bei tolesnių sudėtingų mechanizmų pasikeisti teksta tarp tų sistemų. Abiem atvejais pastebime bendrais bruožais analogišką struktūrą: vienoje sąmonėje esama tarsi dviejų sąmonių. Viena naudoja diskretinę kodavimo sistemą ir sudaro tekstus, kurie susidėsto kaip linijinės sujungtų segmentų virtinės. <...> Antruoju atveju tekstas yra pirminis. Jis yra pagrindinis reikšmės perteikėjas. (Lotman 2004: 171–172).

J. Lotmanas išryškina individualiai sąmonei ir kultūros visumos sandarai būdingą autokomunikacijos mechanizmą, kuris yra būtina prasmės prieaugio (naujų pranešimų generavimo) bei žmogaus ir kultūros vystymosi sąlyga.²

Taigi, miestas J. Lotmano semiotikoje atsiskleidžia kaip tam tikros kultūros sukurtas simbolis. Kultūros (miesto, teksto, miesto-kaip-teksto) autokomunikacijai būdingas dvikryptis (arba nuo kodo, arba nuo teksto atsispiriantis) „judesys“ sietinas su reikšmės generavimo ir interpretavimo procesais. Tokia miestą įprasminančio kultūrinio vyksmo samprata leidžia J. Lotmano miesto semiotiką gretinti su A. J. Greimo suformuluotomis miesto analizės metodologinėmis prieigomis – *miesto sakymo* ir *miesto-pasakymo* gramatiniais projektais.

Straipsnyje „Topologinės semiotikos linkui“ A. J. Greimas suformuluoja dvi, du komunikacinės struktūros polius atitinkančias, miesto semiotikos metodologines prieigas – interpretacinę, pagal kurią miestas yra suvokiamas kaip visuminis, adresato skaitomas pasakymas, ir generatyvinę, aktualizuojančią adresanto sakomą miestą:

Į šią elementarią [komunikacijos – A. K.] struktūrą, kurią sudaro adresantas-konstruktorius ir adresatas-skaitytojas, galima įrašyti miestą kaip pranešimą-objektą, kurį reikia iššifruoti arba įsivaizduojant ankstesnes procedūras, kurios baigėsi objekto-miesto sukūrimu, arba – kaip skaitytojui – stengiantis iššifruoti pranešimą su visomis jame slypinčiomis prielaidomis ir presupozicijomis. Ir vienu, ir kitu atveju miestas traktuojamas kaip tekstas, kurio gramatiką bent iš dalies dar reikia sukurti. (Greimas 2011: 156).

Miesto-pasakymo ir miesto sakymo gramatiniai projektai iš esmės susisieja miesto-kaip-teksto sampratoje: tiek miesto „skaitymas“, tiek „sakymas“ („rašymas“) suponuoja gramatikos kūrimą, t. y. miesto kaip koherentiškos ir hierarchizuotos struktūros įsteigimą.

Urbanistinio diskurso analizei pasitelkdamas komunikacijos struktūrą, A. J. Greimas, kaip ir J. Lotmanas, išryškina dialogišką individo ir miesto erdvės santykį. Miestą patiriantis subjektas visada yra ir miestą kuriantis subjektas: „Individo požiūriu, gyventi mieste – tai būti įvairių erdvių pranešimų sankirtos vieta, bet taip pat atsilipti į šiuos pranešimus, aktyviai įsitraukti į įvairias programas ir veiklas, kurios jį, individą, gundo ir tramdo“ (Greimas 2011: 170). Ne tik individą, bet ir miesto erdvę formuojanti miesto „skaitymo“ ir „sakymo“ apytaka leidžia miestą suvokti kaip visuminį vaizduotės referentą. Miesto patirtis – tai esmiškai subjektyvi patirtis, lokalizuojanti individą, A. J. Greimo žodžiais tariant, nesančiame mieste.³ Dialogiškas individo ir miesto erdvės santykis tampa daugybės antrinių urbanistinių mitologijų bei antrinių diskursų miesto tema atsiradimo paskata (Ten pat 2011: 171).

Naujus pranešimus generuojantis miesto, teksto, sąmonės autokomunikatyvumas išryškina sąmonės ir pasaulio dialogo atvirumą, kuris tiksliausiai, manytina, galėtų būti išreikštas spiralės įvaizdžiu. Nenutrūkstantis erdvės „skaitymo“ ir „sakymo“ („rašymo“) vyksmas į miesto problematikos lauką įtraukia ir miesto (re)prezentacijos bei jos recepcijos klausimus.

Miesto semiotika ir literatūrinis miestas

Nors J. Lotmano ir A. J. Greimo miesto semiotikai skirtuose darbuose pasitelkiama miesto-kaip-teksto samprata, abu semiotikai miestą traktuoja kaip užtekstinę ir virtualią tikrovę. Kitaip tariant, miesto (re)prezentacijos (antriniai diskursai miesto tema) jų darbuose tėra atspirtis kalbėti apie konkrečius, realybėje egzistuojančius miestus (ideologinius, simbolius ar filosofinius jų aspektus) bei miestą kaip semiotinį mechanizmą apskritai. J. Lotmanas, kaip minėta, iš literatūrinių ir kultūros tekstų rekonstruoja konkretaus miesto (Peterburgo) mitologiją bei filosofiją, kuri savo ruožtu leidžia jam atskleisti mieste vykstančius semiotinius procesus (2004: 337). A. J. Greimas minėtame straipsnyje „Topologinės semiotikos linkui“ išlieka dar abstraktesniame lygmenyje: nesiimdamas konkrečių miesto (re)prezentacijų, semiotikas aptaria antrinių diskursų miesto tema atsiradimo sąlygas apskritai bei nurodo tam tikrą miesto problematikos tyrimų kryptį – miesto semiotika turi būti pasitelkiama vystyti topologinės (erdvės) semiotikos projektą (tikslinti jo ribas).⁴

Tokios semiotinių tyrimų tendencijos įdomiai koreliuoja su lietuviškais miesto problematikos literatūroje tyrinėjimais. Viena vertus, Lietuvoje vyraujančiuose tyrimuose, kaip ir J. Lotmano bei A. J. Greimo darbuose, miesto (re)prezentacijos beveik visada pasitelkiamos kaip medžiaga kalbėti apie konkrečias, užtekstinėje tikrovėje egzistuojančias erdves.⁵ Kita vertus, priešingai nei J. Lotmano ir A. J. Greimo kritinės minties strategijose, čia vengiama abstraktesnių ir bendresnių teorinių gairių braižymo.⁶ Manytina, kad tiek miesto semiotikos, tiek literatūros geografijos, miesto „biografijos“ ar kituose panašiuose tyrimuose iš esmės stinga dėmesio (re)prezentuoto miesto specifiškumui.

Tyrimams bendras dėmesys užtekstinei miesto (re)prezentacijos realybei žymi problemišką (re)prezentacijos ir tikrovės santykį. Ši problemiškumą aktualizuoja ir jau aptarta miesto-kaip-teksto samprata: pirma, kaip buvo atskleista, ji padeda apčiuopti simbolinį realybėje egzistuojančio miesto matmenį; antra (ir ne mažiau svarbu), ji ypač pabrėžia (literatūrinės) miesto (re)prezentacijos tekstualumą (tiesioginę, o ne metaforinę – kaip miesto semiotikos atveju – prasme). Per tam tikrą (miesto) vardą (ar per kitas topografines nuorodas) į užtekstinę realybę nurodantis bei simbolinį realaus miesto sluoksnį „papildantis“, bet esmingai tekstualus (o ne realus) literatūrinis miestas reikalauja „mišrios“ metodologinės prieigos. Kitaip tariant, vien miesto semiotikos ar vien literatūros semiotikos metodų nepakanka: vienu atveju ignoruojamas literatūrinio miesto specifiškumas, kitu – miesto (bei erdvės) semiotikos problemos.⁷

Galbūt būtų verta galvoti apie dviejų dalinių – erdvės ir literatūros – semiotikų derinimą. Tačiau mintis apie derinimą iš karto verčia pastebėti šio derinio problemas. Toks derinys suponuotų juslinės patirties „gramatikos“, į kurią dėmesys kreipiamas erdvės semiotikoje, ir naratyvinės gramatikos, kuri analizuojama literatūros semiotikoje,

jungimą, vargiai įmanomą egzistuojančioje studijų paradigmoje. „Natūraliojo“ pasaulio⁸ semiotikos prielaidos sunkiai prasiskverbia į literatūros semiotikos diskursą.⁹ Siūlytina išskirti tris tokio teorinio „separatizmo“ priežastis: pirmoji – siekis išlaikyti kiekvieno semiotinio projekto specifiškumą, antroji – žodinio („natūraliosios“ kalbos) diskurso dominavimas, trečioji – literatūros semiotikoje įsišaknijęs jusliško supratimas.

Literatūros ir erdvės semiotikų derinimo problemiškas itin išryškėja apmąstant tam tikras esmines, semiotikos metodologines nuostatas. Pavyzdžiui – generatyvinio tako hipotezę. Ši, visuminę semiotinės teorijos sanklodą apibūdinanti, metodologinė hipotezė remiasi prielaida, kad kiekvieną semiotinį objektą įmanu apibrėžti pagal jo su(si)- kūrimo procesą. Reikšmės gimimą imituojantis teorinis konstruktas reikšmę kuriančius komponentus išdėsto sudėtingėjimo linkme. Generatyvinis takas veda nuo abstraktesnių loginių-semantinių reikšmės struktūrų prie konkretesnių – naratyvinių ir diskursyvinių. Labiausiai paviršiniame diskursyviname lygmenyje bendresnės teminės vertės, pavyzdžiui, meilė, susisieja su atlikėjų (veikėjų), laiko ir vietos figūromis. Skirtį tarp figūratyvumo ir tematiškumo įprasta apibrėžti per santykį su jusliškai suvokiama realybe:

Semiotikoje figūratyvumo terminu apibūdinamas toks natūraliosios kalbos arba kurios kitos semiotikos (pvz., vizualinės) turinio vienetas, kuris turi atitikmenį natūraliojo pasaulio išraiškos plotmėje, jusliškai suvokiamoje realybėje. Tematiškumui priskiriami tokie turinio vienetai, kurie neturi atitikmens natūraliame jutiminiame pasaulyje, yra proto konstruktai: meilė, neapykanta, gėris, laisvė ir pan. (Nastopka 2010: 131).

Santykiyje su „natūraliuoju“ pasauliu figūratyvumas, galima sakyti, užima privilegijuotą poziciją. Vis dėlto generatyvinio tako konstruktas atskleidžia, kad reikšmės lygmenys kanoninėje semiotikoje suvokiami griežtai hierarchiškai – diskursyvinis-figūratyvinis lygmuo yra pajungiamas naratyviniui, o šis – loginiam-semantiniui. Standartinėje semiotinėje analizėje pasakojimo erdvėlaikis yra suvokiamas veiksmo logikos kontekste. Taigi, akivaizdu, kad erdvės („natūraliojo“ pasaulio) semiotikai rūpintis, juslinio suvokimo metu vykstantis prasmės pagavos momentas čia yra traktuojamas kaip priklausomas nuo teksto – hierarchiškai struktūruoto reikšminio darinio – funkcionavimo taisyklių, taip ignoruojant savitą juslinio patyrimo logiką.

Greimininkai galėtų paprieštarauti, kad palaipsniui semiotika pradėjo pripažinti diskursyvinio lygmens autonomiškumo galimybę, o kai kuriais atvejais net pirmumą reikšmės kūrimosi procese. Pavyzdžiui, sociosemiotikas Ericas Landowskis generatyvinio tako konstruktą vadina standartinės semiotikos dogma, kurios nebesilaiko modulinė semiotika: „<...> neigdama loginio-semantinio lygmens pirmenybę, ji [modulinė semiotika – A. K.] priskiria steigiamąją vertę teksto ir diskurso artikuliacijai.“ (2005: 20). Vis dėlto *pasakojamojo* diskurso (pavyzdžiui, literatūros ar kino) tekstuose tebedominuoja hierarchinis reikšmės lygmenų santykių suvokimas ir net pavieniai bandymai artikuliuoti figūratyvinio lygmens (pavyzdžiui, erdvės figūrų) autonomiškumą¹⁰

neišsiveržia iš naratyvinei gramatikai būdingo jusliškumo suvokimo – dėmesys visada telkiamas į turinio plotmėje vaizduojamų (erdvės) figūrų, o ne paties teksto, kaip erdvinio darinio, juslinį patyrimą.

Akivaizdu, kad A. J. Greimo semiotikoje tebevyrauja dar Gottholdo Ephraimo Lessingo traktate *Laoookonas, arba Apie tapybos ir poezijos ribas* (1766) įvesta erdvinių ir laikinių menų priešprieša. Didelę įtaką vakarietiškai meno sampratai padaręs traktatas erdviškumą įvardija kaip išskirtinai vizualiųjų menų savybę – priešprieša tarp vaizdo ir žodžio jame paremiama gilesne priešprieša tarp erdvės ir laiko (Lessing 1859: 56–58). Vaizdo ir žodžio skyrimas *erdvės* vs. *laiko* ašyje itin aiškiai artikuliuojamas A. J. Greimo straipsnyje „Figūratyvinė semiotika ir plastinė semiotika“. Vizualus ir erdviškas suvokimas straipsnyje siejamas su „natūraliuoju“ pasauliu bei vizualiaisiais („erdviniais“) menais (tapyba, fotografija ir kt.), o žodinių diskursų figūratyvinis matmuo – su turinio, o ne išraiškos figūromis (2006: 81). Tad medžiagišką teksto (plačiąja prasme) sluoksnį reflektuojanti plastinė semiotika yra iš esmės atskiriama nuo literatūros (jos figūratyvinio lygmens) semiotikos.

A. J. Greimas griežtai teigia plastinės ir figūratyvinės semiotikų, o per jas – ir erdvinių bei laikinių menų skirtį, vis dėlto tame pačiame straipsnyje esama minčių, leidžiančių tokį kategorišką skyrimą kvestionuoti. Nors žodinių diskursų figūratyvinis matmuo straipsnyje susiejamas išskirtinai su turinio figūromis, kalbant apie teksto suvokimą, atkreipiamas dėmesys ir į vizualiąją žodinio teksto plotmę: „Rašytinio teksto skaitymas yra linijinis ir vienamatis (iš kairės į dešinę arba atvirkščiai), *leidžiantis interpretuoti kalbėjimą erdvėje kaip plokščią sintagmatiką* [...]“ (kursyvas autorės – A. K.) (Greimas 2006: 86). O kitoje vietoje priduriama: „<...> teoriniu lygiu nematome būtinybės sutikti su teiginiu, kad *linijinis tęstinis* skaitymas yra vienintelis paviršiaus suvokimo būdas“ (Ten pat 2006: 92). Nors A. J. Greimas kaip linijinį tęstinį skaitymą čia siekia kritikuoti tik paveikslų (ar kitų tradiciškai vizualiomis laikomų medijų) suvokimą, semiotikas pasako daugiau nei galbūt norėtų. Juo labiau, kad A. J. Greimas pripažįsta rašto transformacijos į estetinį objektą galimybę: „<...> rašt[as], kuris, dėl malonaus šrifto jam suteikiamų konotacijų iš dalies jau nutolęs nuo savo funkcionalumo, gali sukurti kaligrafinių objektų, gyvenančių savo gyvenimą“ (2006: 96). Taigi, straipsnyje išryškėja, kad A. J. Greimas medijų patirties konvencijas bent iš dalies apibrėžia per jų funkciją ir vartojimo situaciją. Ne veltui ir menų atitikimo galimybę A. J. Greimas įžvelgia tam tikruose („tapačiuose“) plastinės kalbos ir poetinės kalbos funkcionavimo mechanizmuose:

Tačiau antrinę plastinės kalbos prigimtį geriausiai gali nušviesti poetinės kalbos funkcionavimas literatūrinėje semiotikoje. Literatūrinis tekstas, indiferentiškas savo signifikantui, bet susirūpinęs natūraliojo ir žmonių pasaulio figūratyvia reprezentacija-transmutacija, sugeba įvairiai apie jį kalbėti, tuo tarpu antrinė poetinė sistema, „užklojama“ ant šio teksto, imasi signifikanto, redukuoto iki jo pirminio funkcionalumo, ir artikuliuoja jį taip, kad sukurtų tokias pat pamatines formas, kurios apibūdina signifikatą jo gilajame skaitymo lygmenyje, taip sukurdamą poetinį skaitymą, pagrįstą naujų poetinių formantų ir atnaujintų signifikatų homologija. Jei taip, tai būtent poetinė semiotika, stipri savo struktūriniu sandara ir savu reikšmės kūrimo būdu, turėtų būti laikoma

autonomiška ir specifinė kalba, naikinančia konvencionaliai sukurtas ribas tarp skirtingų raiškos sričių: jei į signifikanto substanciją atsižvelgiama tik kaip į antraeilę, tai tik vėliau, pripažinus vieno ar kito teksto poetiškumą, galima nurodyti vizualinės, literatūrinės ar muzikinės poetikos skirtumus. (Greimas 2006: 96–97).

Viena vertus, A. J. Greimas atsisako menų atitikimo klausimą svarstyti fiziniėje (substancijos) plotmėje. Kita vertus, jo išryškintas kalbos autodeterminacijos procesas, sudaręs galimybes tiek plastinės, tiek poetinės kalbos susiformavimui bei jas susiejantis, į dėmesio centrą, iškelia kalbą vartojantį ir jos poetinę funkciją aktyvuojantį suvokėją – menų atitikimo problema atsiskleidžia kaip menų patirties problema. Mąstant apie literatūrinę miesto (re)prezentaciją, apie *rašytinį* jos pavidalą,¹¹ neišvengiamai kyla klausimas, ar galima *rašytinį* tekstą patirti kitaip nei per, visų pirma, erdvinius (knyga, popieriaus lapas) bei vizualinius (raštas) jo aspektus? Klausimas retorinis, tad atsakyti nebūtina.

Manytina, kad A. J. Greimo atskleistas poetinės kalbos autodeterminacijos mechanizmas, leidžiantis susiformuoti naujiems reikšminiams dariniams ir poetinėms struktūroms, glaudžiai atliepia J. Lotmano atskleistą kultūros autokomunikacijos procesą. Tiek vienas, tiek kitas semiotinis vyksmas skatina atkreipti dėmesį į tai nuo kodo, tai nuo teksto „atsispiriančią“, poetinę teksto (kultūros, miesto) funkciją „aktyvuojančią“ sąmonę. Struktūralistinis siekis dešifruoti įvairius teksto kodus ir nustatyti jų tarpusavio santykį sureikšmina tuos kodus patiriančio (-ios), atpažįstančio (-ios) bei susiejančio (-ios) skaitytojo (-os) vaidmenį. Siekiant į reikšmės vyksmą įtraukti ir vizualųjį bei medžiagišką (plastinį) rašytinio teksto sluoksnius, manytina, vertinga pasitelkti (inter)medialumo problematiką, ypatingą dėmesį teikiančią jusliškai suvokiamai medijos formai. Beline paklausti – ką iš tikrųjų tai reiškia konkretaus teksto analizės atveju? Ar įmanoma suderinti „vidinės“ teksto struktūros logiką apibrėžiančią semiotiką ir intermedialumo teorijos „ėjimus“?

Literatūrinis miestas kaip topologinis objektas

Dėmesys žodinio teksto medžiagiškumui aktualizuoja jau minėtas diskusijas dėl erdvinių ir laikinių menų skyrimo bei skatina aptarti (inter)medialumo problematiką. G. E. Lessingo traktato įtvirtintą bei iki šiol itin gajų vaizdo ir žodžio skyrimą *erdvės* vs. *laiko* ašyje nuosekliai kritikuoja Williamas J. Thomas Mitchellas. Nesiekdamas visiškai sutapatinti vizualiųjų ir žodinių tekstų¹², vizualumo teoretikas siūlo diferencijuoti ženklus pagal „tankumą“.¹³ Tokiu atveju vaizdas yra suvokiamas kaip sintaksiškai ir semantiškai „tolydus“ (bet koks – kad ir itin mažas – pasikeitimas būtų esminis), o kalbinis tekstas – kaip fragmentuotas, sudarytas iš paskirų simbolių (raidžių), kurių reikšmė steigama per bereikšmius tarpus. Akcentuodamas ženklo (simbolio) suvokimo momentą, W. J. T. Mitchellas siekia pabrėžti, kad skirtumai tarp įvairių ženklų tipų yra vartojimo, įpročio ir susitarimo pasekmė

(1986: 66–68).¹⁴ Tam tikras vaizdo ir žodžio santykio traktavimas bei įprastos sąsajos „raštas ir klausa“, „vaizdas ir rega“ atsiskleidžia kaip istorinis bei socialinis konstruktas.

Kvestionuodamas erdvių ir laikinių menų priešpriešą, W. J. T. Mitchellas įveda vaizdaraščio sampratą, į literatūros tyrimų lauką įtraukiančią ne tik literatūros vaizdingumo, bet ir jos vizualumo klausimus.¹⁵ Straipsnyje „Erdvinė forma literatūroje“ („Spatial Form in Literature“) W. J. T. Mitchellas išskiria keturias vaizdingumo ir vizualumo problematiką aktualizuojančias literatūros erdviškumo plotmes. Šalia (2) fikcinio (diegetinio) pasaulio erdvės ir (4) apibendrinančio teksto visumos patirties vaizdinio jis mini (1) vizualiai ir erdviškai suvokiamą fizinę teksto formą bei (3) teksto struktūrą (rega suvokiamas „linijas“, kuriomis judame skaitydami).¹⁶ Kaip pastebi W. J. T. Mitchello mintį apibendrinanti Irina Melnikova, „[k]nygos samprata jungia du lyg ir prieštarigus dalykus: tai ir abstraktus kūrinys, ir jo materialusis įforminimas; tai visuomet *plastinio išdėstymo* ir idėjų (ar minčių) perteikimo konfliktas, į kurį nuo senų laikų kreipė dėmesį pati literatūra ir kurį ilgą laiką nuvertindavo jos tyrimai, literatūros raštą traktuojantys ne kaip matomą, bet kaip privalantį būti „permatomą“ ar nematomą“ (kursyvas autorės – A. K.) (2016: 58). Grafiniai knygos ženklai (raidės ir kt.) nėra vien dekoracijos, jie visada turi semantinį potencialą. Vizualusis žodinio teksto sluoksnis atsiskleidžia kaip naujų reikšmių steigties galimybė bei bet kokio vaizdingumo sąlyga.

Mąstant apie miesto (topologinio objekto) reprezentaciją literatūroje, vizualiai ir erdviškai suvokiami teksto aspektai įgyja papildomo semantinio potencialo. Filosofas Arūnas Sverdiolas pastebi, kad „kalbant apie miestą neįmanoma nekalbėti apie architektūrą ar, tarkime, planus“ (Sverdiolas ir kt. 2011: 185). Panašiai galima teigti, kad literatūrinio miesto patirties ir refleksijos neįmanoma atsieti nei nuo to, ką jis (literatūrinis miestas) „talpina“ (fikcinio pasaulio bei teksto visumos patirties vaizdinio), nei nuo to, kur jis „tarpsta“ (medijos ir struktūros). Žinoma, knyga knygai nelygi ir vizualiai bei erdviškai suvokiamo teksto sluoksnio semantinis krūvis priklausys nuo konkretaus teksto formos strategijų.

Ryškus miesto (re)prezentacijos pavyzdys – eseisto Rolando Rastausko ir fotografo Remigijaus Treigio fotoesė albumas *Berlynalijos*. Manytina, kad būtų naudinga pabandyti įsivaizduoti, į ką dėmesį kreiptų greimiškoji šio, eksplicitiškai multimedialaus, teksto analizė. Fotografijoms, kaip vizualiai medijai, greičiausiai būtų pritaikyta vizualinė plastinė semiotika – analizuojamos išraiškos forma bei substancija, siekiama aprašyti plastinės ar ritminės prigimties požymių ir sudėtinių figūrų artikuliuojamą „gramatiką“. ¹⁷ O esė fragmentų interpretacijai būtų pasitelkta literatūros semiotika – nagrinėjama veikėjo (poeto Griuvėsio) naratyvinė programa, bandoma nustatyti loginę-semantinę pasakojimo struktūrą. Tiesa, galbūt taip pat būtų pabandyta atskleisti vaizdinei raiškai analogišką žodinio teksto plastiškumą, jį suprantant kaip semantinėmis ar gramatinėmis žodžių formomis kuriamą vizualios

medijos (šiuo atveju – fotografijos) poveikio iliuziją.¹⁸ Bet kuriuo atveju, ignoruojant vizualųjį žodinių fragmentų matmenį, esė ir fotografijų santykis būtų steigiamas tik vidinės teksto struktūros (virtualios turinio formos) plotmėje. Ko nepastebi (jei nepastebi) tokia semiotinė analizė?

Pasitelkus intermedialumo teoriją, paaiškėja, kad eksplisitiškai multimedialiaame *Berlynalijų* tekste (vaizdaraštyje) imamasi tam tikrų formos strategijų, kuriomis siekiama aktualizuoti vizualiąją rašto plotmę. Pavyzdžiui, fotoesė akivaizdžiai probleminamas rašto „permatomumas“. Visų pirma, rašto įskaitomumo taisyklė pažeidžiama, esė tekstą išdėstant stulpeliais: kaip pastebi I. Melnikova, toks išdėstymas „gali kvestionuoti įvykių chronologiją ar skaitymo linijiškumą“ (2016: 62); tad galima teigti, kad tokiu būdu – trikdant nuosekliai laike nusidriekusio naratyvo suvokimą – atveriamą vizualiosios plotmės patirties erdvę. Visų antra, rašto „permatomumas“ probleminamas, ikonizuojant esė ir fotografijos ryšį¹⁹ – žodiniai esė fragmentai, ne kartą pristatantys fotografijas ar jas komentuojantys, savo grafine forma imituoja fotografijų formą²⁰. Be to, šias strategijas papildo kitakalbių tekstų (vokiško esė fragmentų vertimo bei esė anglų kalba) įtraukimas į knygą: vertimo pastangų reikalaujantys ženklai taip pat yra savotiškai neskaidrūs, tirpdantys reikšmę (Melnikova 2016: 80). Derinant reikšmės „neslepiančius“ (lietuvių kalbos) ir „slepiančius“ (vokiečių bei anglų kalbų) žodžius, žodis išryškinamas ir kaip garsas (tam tikros reikšmės artikuliacija), ir kaip grafinis ženklas (vizualiai suvokiama figūra), o suvokiantysis ar suvokiančioji skatinami (inter)aktyviai dalyvauti, kaitaliojant skaitymo ir žiūrėjimo režimus: skaitytojas(-a) tuo pat metu turi būti ir žiūrovas(-ė).

Taigi, tik atkreipus dėmesį į vizualųjį žodinių fragmentų matmenį, paaiškėja, kad viena iš daugelio *Berlynalijose* įvairiais būdais artikuliuojamų temų – kritiška medijų patirties refleksija. Esė ir fotografijas derinantis tekstas įvairiomis formos strategijomis kvestionuoja medijų patirties konvencijas. Pasitelkus intermedialumo teoriją, *Berlynalijos* atsiskleidžia kaip ypatingas materialus darinys, atkreipiantis dėmesį į knygos recepcijos daugiasluoksniškumą. Intermediali fotoesė analizė padeda parodyti daugiaplotmį – ne tik formalaus turinio, bet ir turiningos formos – labirintą, t. y. visapusiškai pamatyti diskursyviškai architektūrinį (re)prezentuojamo miesto planą.

Vietoj išvadų: literatūrinės topologijos linkui

Miesto-kaip-teksto samprata yra reikšminga bet kurio konceptualaus diskurso apie miestą dalis: miesto erdvės „skaitymo“ ir „sakymo“ („rašymo“) apytaka aktualizuoja daugialypę problematiką. Miesto semiotikai skirti J. Lotmano ir A. J. Greimo svarstymai vertintini kaip naudingas „kompasas“, kreipiantis tam tikrų, esminių miesto struktūrų link. J. Lotmano vartojama, sudėtingas miesto, kolektyvinės kultūrinės vaizduotės bei individualios sąmonės veikimo mechanizmus sujungianti ir aiškinanti semiosferos samprata į dėmesio centrą iškelia individo ir miesto erdvės santykio dialogiškumą. Šį dvikryptį ryšį

pabrėžia ir A. J. Greimo suformuluotos metodologinės prieigos – miesto-pasakymo ir miesto sakymo gramatiniai projektai. Komunikacinėje įtampoje tarp „natūraliosios“ kalbos ir jusliškai patiriamo pasaulio atsirandanti figūratyvi (bei plastiška) savasties artikuliacija, manytina, turėtų būti aprašoma ne tik kaip koherentiškos bei hierarchiškai organizuotos teksto struktūros vedinys, bet taip pat – kaip tam tikrą jauslinio patyrimo logiką atskleidžiantis pasaulio pėdsakas. Užtekstinę realybę aktualizuojantis, bet esmiškai tekstualus literatūrinis miestas reikalauja mišrios metodologinės prieigos.

Epistemologiniu sąmoningumu pasižymintys A. J. Greimo tekstai ragina apsvarstyti porą provokatyvių klausimų – ar literatūrinis miestas vadintinas topologiniu objektu? Ar (ir jeigu taip – kuo) plastinė semiotika galėtų praturtinti literatūros semiotiką? Bandymas mąstyti apie literatūros ir erdvės bei literatūros ir plastinės semiotikų derinimą atskleidžia su šiais deriniais susijusias problemas bei tokių prieigų ribas. Greimiškoji semiotika kategoriškai atsisako svarstyti erdviškai bei vizualiai suvokiamų žodinio teksto aspektų semantinį potencialą, tad visi bandymai literatūroje pritaikyti erdvės ar plastinės semiotikų metodologijas baigiasi kiek adaptuotomis turinio formos analizėmis. Kitaip tariant, paradoksaliai pamiršamas šioms, „importuojamoms“, metodologijoms esmingas dėmesys erdviškai bei vizualiai suvokiamai išraiškos formos substancijai.

Literatūrinis miestas kaip topologinis objektas – tai daugiasluoksnis hieroglifas, kurio kiekvienas klodas turi savo reikšminį krūvį. J. Lotmano ir A. J. Greimo darbai padeda užčiuopti „vidinę“ šio daugiasluoksnio hieroglifo struktūrą, bet būtinų įrankių visapusiškam jo reikšmės dešifravimui nesuteikia. Straipsnyje pasitelktame fotoesė Berlynalijos analizės pavyzdyje atskleidžiama, kad knyga skaitytojo (-s) akimis – tai visada multimedialus darinys, taip pat nurodomas vizualiai suvokiamų žodinio teksto aspektų semantinis potencialas. Medžiagiškas literatūros teksto sluoksnis (plastinis jo lygmuo) taip pat dalyvauja reikšmės vyksme. Dėmesys vizualiai ir erdviškai suvokiamoms teksto medijai bei struktūrai skatina į literatūrinio miesto analizę įtraukti recepcijos jusliškumo (tam tikro judėjimo teksto-kaip-miesto erdvėje) ir substancijos problematiką, patenkančią į intermedialijų studijų lauką. Literatūrinis miestas – tai ne tik pavaizduotas fikcinis pasaulis, bet ir savita jo „architektūra“ – medija bei struktūra.

Literatūra

- Benjamin, W., 2006. *The Writer of Modern Life: Essays on Charles Baudelaire*. Cambridge and London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Briedis, L., 2010. *Vilnius – savas ir svetimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Calvino, I., 2006. *Nematomi miestai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Goodman, N., 1976. *Languages of Art*. Indianapolis: Hackett.

- Greimas, A. J., 2006. Figūratyvinė semiotika ir plastinė semiotika. *Baltos lankos*, 23, p. 71–98. Prieiga: http://www.semiotika.lt/file/repository/185_2006_Figuratyvine_ir_plastine.pdf [Žiūr. 2019 08 28].
- Greimas, A. J., 2011. Topologinės semiotikos linkui. *Baltos lankos*, 34, 144–173. Prieiga: http://www.semiotika.lt/file/repository/196_2011_Topologine_semiotika.pdf [Žiūr. 2019 08 24].
- Keršytė, N., 2016. Pasakojimo pramanai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Landowski, E., 2005. Drugys Jano veidu. In: Greimas, A. J., 2005. *Struktūrinė semantika*. Vilnius: Baltos lankos.
- Lessing, G. E., 1859. Laocoon, or the Limits of Painting and Poetry. *Cosmopolitan Art Journal*, 3 (2), pp. 56–58. Prieiga: https://www.jstor.org/stable/20487295?seq=1#metadata_info_tab_contents [Žiūr. 2019 08 27].
- Lotman, J., 2004. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos.
- Melnikova, I., 2013. (In)visible Bruges by Martin McDonagh. *Journal of European Studies*, 43 (1), pp. 44–59. <https://doi.org/10.1177/0047244112470083>
- Melnikova, I., 2015. The Archite(x/c)ture of Cinematic Milan. *Journal of European Studies*, 45 (2), p. 106–121. <https://doi.org/10.1177/0047244114559342>
- Melnikova, I., 2016. *Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Mitchell, W. J. T., 1980. *Spatial Form in Literature: Toward a General Theory*. In: *The Languages of Images*. Ed. W. J. T. Mitchell. Chicago, London: The University of Chicago Press, pp. 271–299.
- Mitchell, W. J. T., 1986. *Iconology: Image, Text, Ideology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Nastopka, K., 2010. *Literatūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos.
- Rolandas, R., Treigys, R., 2008. *Berlynalijos*. Klaipėda: Druka.
- Sverdiolas, A., Nastopka, K., Jevsejevas, P., Žukas, S., Dūdėnas, J., Baltuonė, A., Gluščevskij, D., Žemaitytė, G., Adomaitis, L., Satkauskytė, D., Janušauskaitė, V., 2011. Keli žingsniai topologinės semiotikos linkui. *Baltos lankos*, 34, p. 183–212.
- Šeina, V., 2014. *Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla.
- Žemaitytė, G., 2011. Plastinės semiotikos etiudas: statiško vaizdo dinamizmas Vytauto Mačernio „Vizijose“. *Colloquia*, 27, 14–26. Prieiga: [http://www.lli.lt/failai/str_G_Zemaityte\(14-26\).pdf](http://www.lli.lt/failai/str_G_Zemaityte(14-26).pdf) [Žiūr. 2019 08 28].

Notes

- 1 Reprezentacijos formų ir miesto percepcijos abipusį sąryšingumą išsamiai analizuoja Walteris Benjaminas esė „Antrosios imperijos Paryžius Baudelaire'o kūryboje“ („The Paris of the Second Empire in Baudelaire“). Jis, pvz., išryškina flânerie, kavinių kultūros bei tam tikrų žanrų (feljetonas, panoraminė literatūra, detektyvas) sąryšingumą (2006: 46–133).
- 2 Plačiau apie autokomunikacijos mechanizmą žr. Lotman 2004: 39–58.
- 3 „Ar imsime miestietį, kuris vaikščiodamas kaupia dalinius miesto vaizdus, ar tą, kuris naudojasi miesto teikiamais patogumais arba nepatogumais, ar

- įsitraukusį į įvairias socialines veiklas, iš kurių susideda gyvenimas – kiekvienas jų susidaro visuminį nesančio miesto vaizdą, kurį priima kaip savo lokalizacijos vietą“ (Greimas 2011: 171). Teoriniai A. J. Greimo svarstymai apie „nesančio miesto vaizdą“ palygintini su grožiniu Italo Calvino „pasislėpusio miesto“ aprašymu: „Bet atsitinka, kad, eidamas palei to miesto sienas staiga, kai to tikiesi kuo mažiausiai, išvysti atsiveriant siaurutę angą, ir pasirodo kitas miestas, o po akimirkos pradingsta. Gal čia visų svarbiausia – išmanyti, kuriuos žodžius turi ištarti, kuriuos veiksmus atlikti, kokia tvarka ir koku ritmu, o gal pakanka vieno žvilgsnio, atsakymo, kieno nors duoto ženklų, pakanka, kad kas nors ką nors atliktų vien tik iš malonumo tai daryti, ir kad tas jo pajautas malonumas persiduotų kitam – ir tą akimirką pakinta visos erdvės, aukščiau, nuotoliai, miestas pasikeičia: tampa kristališkas, vaikus, tarytum laumžirgis.“ (2006: 187).
- 4 A. J. Greimo teigimu, tam, „[k]ad įsitvirtintų topologinė semiotika, reikia apskritai apmąstyti topologinių objektų statusą ir struktūrą; tačiau ji negali atsirasti prieš tai nepaskleidusi gausybės dalinių semiotikų, kurios pasirinktų tyrinėti vieną ar kitą topologinių objektų klasę, bet pakliautų savo tyrimus bendram semiotiniam projektui, nuo kurio priklauso tolesni lyginimo žingsniai“ (2011: 150).
 - 5 Lietuvoje miesto problematiką svarstantys literatūros tyrėjai susikoncentruoja į konkrečių miestų reprezentacijos klausimus – literatūros geografijos problemos svarstymus (ryškus pavyzdys – Ingos Vidugirytės vadovautas Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto mokslininkų projektas „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapiai“), miesto „biografijos“ ir jos pėdsakų kultūroje tyrinėjimus (tokia strategija, pavyzdžiui, aptinkama Laimono Briedžio knygoje Vilnius – savas ir svetimas (2010) ar konkretaus miesto atvaizdų literatūroje analizę (pavyzdys – Viktorijos Šeinos monografija Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje (2014)).
 - 6 Kaip išimtį Lietuvoje vyraujančioms tendencijoms, reikėtų paminėti kinematografinio miesto problematikai skirtus Irinos Melnikovos straipsnius (2015: 106–121; 2013: 44–59).
 - 7 Kaip buvo minėta, A. J. Greimas antrinius diskursus miesto tema priskiria miesto semiotikos problematikos laukui ir nurodo tam tikrą šių tyrimų kryptį – jie turi būti nukreipti į topologinės (erdvės) semiotikos projekto vystymą (2011: 150).
 - 8 Įvairiuose semiotiniuose tekstuose aptinkamų „natūraliojo“ pasaulio ir „natūraliosios“ kalbos terminų pirmasis dėmuo kartais imamas į kabutes, o kartais ne. Net ir pats Greimas šiuo klausimu nėra nuoseklus: pavyzdžiui, straipsnyje „Natūraliojo pasaulio semiotikos sąlygos“ kabutės nededamos, o straipsnyje „Figūratyvinė semiotika ir plastinė semiotika“ rašymas įvairuoja. Šiame straipsnyje, norint pabrėžti omenyje turimo natūralumo sąlygiškumą (tai nėra natūralumas savaime, bet tik žmogiškosios tikrovės natūralumas), kabutes pasirinkta dėti. Pateikiant citatą, paliekamas cituojamo teksto sprendimas.
 - 9 Kanoninėje semiotinėje žodinio naratyvo analizėje „natūraliojo“ pasaulio (pavyzdžiui, erdvės) figūros yra traktuojamos kaip antraeilės, t. y. jos yra suvokiamos kaip abstraktesnių santykių (veiksmų) apvalkalas. Toks antraeiliskumas itin ryškus erdvinio lokalizavimo (naratyvinių programų padėties nustatymo) ir erdvinio programavimo (naratyvinių programų sintagminio sutvarkymo) konceptuose.
 - 10 Pavyzdžiui, Nijolės Keršytės atliktoje filmo Kietas riešutėlis (rež. Johnas McTiernanas) analizėje (2016: 135–139).
 - 11 Žinoma, galima kalbėti apie literatūrą kaip išskirtinai sakytinį (garso) meną (taip, beje, ir daro dauguma greiminink(i)ų, pavyzdžiui, Gintautė Žemaitytė straipsnyje „Plastinės semiotikos etiudas: statiško vaizdo dinamizmas Vytauto Mačernio „Vizijose“). Vis dėlto šiame straipsnyje laikomasi pozicijos, kad ne mažiau svarbus yra ir rašytinis pavidalas (juk literatūros tyrėjas(-a) dirba beveik išskirtinai su rašytiniais teksta) ir jį ignoruoti būtų neadekvatu.

- 12 W. J. T. Mitchellas pripažįsta, kad vaizdo ir žodžio dialektika yra nuolatinė kultūros ženklų „audinio“ savybė.
- 13 Šią kritinę poziciją W. J. T. Mitchellas perima iš filosofo Nelsono Goodmano (1976).
- 14 Čia vertėtų prisiminti, kad A. J. Greimas, kurio svarstymai ženkliai skiriasi nuo W. J. T. Mitchello minčių ar net, galima sakyti, joms prieštarauja, taip pat atkreipia dėmesį į medijų (skirtingų ženklų) patirties konvencionalumą.
- 15 Vaizdingumo terminas siejamas su literatūros gebėjimu kurti tapybos poveikio iliuziją, o vizualumo – su jusliniais (regimaisiais) teksto suvokimo aspektais (Melnikova 2016: 56).
- 16 Numeriai skliausteliuose nurodo plotmių eiliškumą W. J. T. Mitchello straipsnyje (žr. 1980: 282–285, taip pat žr. Melnikova 2016: 57).
- 17 Tiesa, įmanoma įsivaizduoti ir kitokias fotografijų semiotinės analizės galimybes. Pavyzdžiui, sociosemiotinę fotografijose rodomos erdvės analizę arba „klasikinės“ naratyvinės gramatikos („erdvinio pasakojimo“) paieškas. Bet kuriuo atveju nė viena iš šių prieigų iš esmės nekeičia šiame straipsnyje formuluojamo argumento.
- 18 Tokius analizės žingsnius matome jau minėtame G. Žemaitytės straipsnyje, kuriame siekiama atskleisti V. Mačernio poezijos tapybiškumą (2011: 14–26).
- 19 Ikoniškumas – tai vienas iš trijų (kiti du – tapybiškumas (kinematografiškumas, muzikalumas) ir ekfrazė) Jameso A. W. Heffernano išskiriamų literatūros ir vizualiųjų menų dialogo reiškinių, atsiduriančių vizualumo ir vaizdingumo įtampos lauke. Ikoniškumas literatūroje pasireiškia kūrinyje aptariamose temose arba objekto vizualizavimu teksto forma. Apie ikoniškumą žr. Melnikova 2016: 76–82.
- 20 Nors kai kuriuose puslapiuose žodiniai fragmentai horizontalėje yra ilgesni nei fotografijos, tai, kad jie nėra pateikiami per visą puslapį ir savo pločiu dažniausiai atkartoja fotografijų plotį, patvirtina, jog yra siekiama išlaikyti šį imitavimo įspūdį.